

УДК 347.19

## ЛІКВІДАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ І ЇЇ ВИДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

**Оксана МАКАРЕВИЧ,**  
здобувач кафедри цивільного права і процесу  
Національної академії внутрішніх справ

### АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню теоретичних концепцій визначення поняття ліквідації юридичних осіб у науковій літературі. Проаналізовано норми чинного законодавства України, що регулюють процедуру ліквідації юридичних осіб. Розглянуто види ліквідації юридичних осіб і розкрито їх особливості, які передбачені цивільним законодавством України.

**Ключові слова:** припинення юридичних осіб, добровільна ліквідація, примусова ліквідація, юридичні особи, підстави ліквідації юридичних осіб.

### LIQUIDATION OF LEGAL ENTITIES AND ITS TYPES IN UKRAINIAN CIVIL LAW

**Oksana MAKAREVYCH,**  
Applicant at the Department of Civil Law  
and Procedure of National Academy of Internal Affairs

### SUMMARY

The article is devoted to the research of theoretical concepts for definition of the term “liquidation of legal entities” in the academic literature. The norms of the current Ukrainian legislation, which regulate the procedure of liquidation of legal entities, were analyzed. Various types of liquidation of legal entities were reviewed and its peculiarities stipulated by Ukrainian civil law were revealed.

**Key words:** termination of the legal entities, voluntary termination, forced termination, legal entities, grounds for termination of the legal entities.

### REZUMAT

Articolul este dedicat studiului conceptelor teoretice de definire a conceptului de lichidare a persoanelor juridice în literatura științifică. Se analizează normele actualei legislații a Ucrainei care reglementează procedura de lichidare a persoanelor juridice. Se iau în considerare tipurile de lichidare a persoanelor juridice și se dezvăluie particularitățile acestora, care sunt prevăzute de legislația civilă a Ucrainei.

**Cuvinte cheie:** rezilierea persoanelor juridice, lichidarea voluntară, lichidarea obligatorie, persoane juridice, motive pentru lichidarea persoanelor juridice.

**Постановка проблеми й актуальність теми дослідження.** Динаміка розвитку ринкових відносин в Україні за часів незалежності об'єктивно зумовила зростання значення інституту юридичної особи в цивільних правовідносинах.

Систематичне внесення змін до законодавства України, яке так чи інакше пов'язане з регулюванням державної реєстрації юридичної особи та направлене на покращення інвестиційного клімату в Україні, що яскраво виражено в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», призвело до того, що сьогодні для реєстрації юридичної особи достатньо одного дня. Тижня достатньо для вирішення всіх питань з контролюючими органами, відкриття рахунків у банках, підписання контрактів з основними партнерами та початку роботи загалом. Усе це не вимагає феноменальних умінь та особливих документів. І зовсім інша справа – ліквідація юридичної особи, зокрема, у випадках, коли здійснення підприємницької діяльності не призвело до очікуваних результатів тощо.

Масове внесення змін до цивільного законодавства загалом та у сфері припинення юридичної особи призводить до того, що науковці-правники об'єктивно не встигають

проводити науковий аналіз унесених змін шляхом дослідження як теоретичного застосування норм права, так і їх практичного впровадження в життя, тоді як юристи-практики, незалежно від кола їхньої діяльності, зазначені норми застосовують по-різному.

З огляду на зазначене, актуальність дослідження теоретичних аспектів інституту ліквідації юридичних осіб в Україні набуває особливого значення.

**Стан дослідження.** Загальним теоретичним питанням, що стосуються відносин припинення юридичних осіб, зокрема й ліквідації, присвячено низку наукових праць таких науковців, як С.М. Братусь, О.М. Вінник, В.П. Грибанов, О.М. Зубатенко, О.О. Квасницька, Ю.М. Крупка, В.П. Мілаш, П.О. Повар, О.М. Скоропис, В.С. Щербина, М.Ю. Покальчук, Д.В. Жеков, О.В. Дзера, В.М. Єрмоленко, О.Р. Кібенко, Н.В. Козлова, В.М. Кравчук, В.К. Мамутов, В.І. Борисова, М.К. Галянтич, В.Л. Яроцький, О.В. Титова, В.І. Семчик, І.В. Спасибо-Фатеева, І.А. Тарасов, М.В. Фесюра та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць і значний обсяг публікацій, на сьогоднішній день залишаються недослідженими проблемні питання особливостей окремих видів ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України, які мають місце бути.

**Метою й завданням статті** є теоретичний аналіз наукових і законодавчих підходів до визначення поняття ліквідації юридичних осіб і розкриття особливостей окремих її видів за цивільним законодавством України, а також вироблення власної позиції щодо шляхів удосконалення чинного законодавства України у сфері ліквідації юридичних осіб.

**Виклад основного матеріалу.** Законодавчі норми, що регулюють процедуру припинення юридичних осіб, зокрема й ліквідацію, викладені в таких нормативно-правових актах, як Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [1], Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [3], Закон України «Про господарські товариства» [4], Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [5] тощо.

Проте натепер у цивільному законодавстві України взагалі відсутнє визначення такого поняття, як «ліквідація юридичної особи», наслідком чого є різні підходи в правовому застосуванні такої юридичної процедури, як наслідок, виникнення деяких проблемних питань, що не врегульовані на законодавчому рівні.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 104 ЦК України, юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Стаття 110 ЦК України має назву «Ліквідація юридичної особи», проте її зміст не дає визначення самого поняття ліквідації, а ст. 111 ЦК України говорить лише про загальний порядок її здійснення. Водночас особливості процедури ліквідації визначаються практично для всіх видів та організаційно-правових форм юридичних осіб окремими нормами ЦК України або ж окремими законодавчими актами. Тобто можна дійти висновку, що цивільно-правові норми, які регулюють ліквідацію юридичних осіб, мають початковий характер, що ускладнює саму процедуру, оскільки потребує звернення до великої кількості інших нормативно-правових актів.

Також відсутня єдина концепція визначення поняття ліквідації юридичної особи й у юридичній літературі. Більшість науковців дотримуються поглядів, що єдиною спільною рисою всіх визначень поняття ліквідації є саме відсутність переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Так, П.Д. Пригуза узагальнює поняття ліквідації як регламентовану законом процедуру, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи [6, с. 1]. Таку ж думку висловлює й О.В. Титова, яка зазначає, що під ліквідацією варто розуміти припинення діяльності юридичної особи без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством [7, с. 14]. І.В. Венедиктова зазначає, що «ліквідація юридичної особи – спосіб припинення діяльності юридичної особи, що має остаточний характер, без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб». А.П. Нікітіна визначає ліквідацію як спосіб припинення юридичної особи, за якого на майбутнє неможливі будь-яка її діяльність та існування і який пов'язаний із ліквідацією її справ і майна й відсутністю правонаступника (тобто припинення юридичної особи здійснюється без переходу її прав та обов'язків до інших осіб) [8, с. 143].

Таким чином, вищевказані науковці визначають ліквідацію як припинення діяльності юридичної особи, проте П.О. Повар слушно зауважує, що «неправильно вважати, що підприємство вже ліквідувалося (припинило своє існування як суб'єкт права), тому що припинилася його діяльність. Так, підприємство може припинити свою госпо-

дарську діяльність, але воно залишається суб'єктом права до тих пір, поки не буде внесено до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про його припинення шляхом ліквідації. Більше того, підприємство може припинити свою господарську діяльність ще до прийняття рішення про ліквідацію, тобто до початку ліквідаційної процедури і, таким чином, під час процедури ліквідації не буде припинитися господарська діяльність» [9, с. 313].

Також варто звернути увагу на правові позиції, які висловив Вищий господарський суд України в Інформаційному листі від 07.04.2008 № 01-8/211, згідно з якими у випадку припинення юридичної особи відбувається й припинення її підприємницької діяльності, проте припинення підприємницької діяльності не означає автоматичного припинення юридичної особи [10].

Також ж думки дотримується В.С. Щербина, який зазначає, що в разі ліквідації суб'єкт господарювання припиняється як суб'єкт права без правонаступництва [11, с. 119]. О.М. Скоропис розглядає ліквідацію юридичної особи як систему встановлених законодавством дій, спрямованих на припинення юридичної особи без правонаступників [12, с. 14]. М.В. Фесюра в дослідженнях робить висновок, що ліквідація – це припинення підприємства, установи, організації, які є суб'єктами господарювання, що відбувається на законних підставах, у порядку та черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до вимог законодавства України [9, с. 313].

Проте заслуговує на увагу позиція О.Б. Гнатів, згідно з якою під час ліквідації теж можливе правонаступництво, але відмінне від правонаступництва в процесі реорганізації. Відтак, відповідно до ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства», кошти (майно), які залишилися після задоволення вимог кредиторів, розподіляються між вкладниками для повернення їм їхніх вкладів, а решта – між повними учасниками пропорційно їхньої часті в статутному капіталі. Згідно зі ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства», у сьому, восьму й дев'яту чергу задовольняються виплати ліквідної вартості привілейованих акцій, виплати за простими акціями, які підлягають обов'язковому викупу, решта майна розподіляється між іншими власниками простих акцій, пропорційно до належної їм кількості таких акцій. Звідси висновок, що правонаступництво може бути під час ліквідації юридичної особи [13, с. 107].

Аналізуючи визначення, запропоновані різними вченими, можна дійти висновку, що під ліквідацією юридичних осіб варто розуміти завершену юридичну процедуру.

Отже, ліквідація юридичної особи – це регламентована законом юридична процедура, наслідком застосування якої є повне припинення юридичної особи як суб'єкта права, про що вноситься відповідний запис до державного реєстру, без переходу прав та обов'язків до третіх осіб ( правонаступників).

Аналізуючи чинне цивільне законодавство України, зокрема, у сфері припинення юридичних осіб, процедуру ліквідації можна поділити на добровільну та примусову.

З комплексного аналізу положень ст. 110 ЦК України можна зробити висновок, що добровільна ліквідація передбачає:

1) наявність власне рішення (ініціативу) власника суб'єкта господарювання без наведення мотивів прийняття відповідного рішення за власною заявою;

2) досягнення юридичною особою цілей і мети, що закріплені в установчих документах і заради яких її було створено;

3) закінчення строку, на який була створена юридична особа.

Примусова ліквідація юридичної особи здійснюється поза її волею за рішенням суду у справах про банкрутство або з інших підстав, що не пов'язані з банкрутством.

До прийняття Верховною Радою України 07.04.2015 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» підстави прийняття рішення суду про ліквідацію, не пов'язані з банкрутством, визначалися ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Зокрема, ця стаття передбачала, що підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема, є такі:

1) визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, установлених законом;

2) провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

3) невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону;

4) неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;

5) наявність у Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням;

6) визнання судом юридичної особи-емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності;

7) неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом;

8) нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль;

9) неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства

Цей перелік підстав примусової ліквідації юридичної особи не був ідеальним, проте був найбільш систематизованим, повним і конкретизованим.

Проте сьогодні в новій редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» ця стаття виключена, що ускладнює визначення підстав ліквідації, оскільки потребує звернення до великої кількості спеціальних нормативно-правових актів.

Так, правові підстави для ліквідації юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язано з банкрутством, визначаються ст. 55-1 ГК України, п. 31-1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», п. 20.1.37 Податкового кодексу України, ст. 96-9 Кримінального кодексу України, ст. ст. 16 і 17 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», ч. 4 ст. 58 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та іншими законодавчими актами.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України визначено, що юридична особа ліквідується за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, установлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади. Ця норма кореспондується з положеннями ГК України. Так, у ст. 59 ГК України передбачено, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. Крім того, як слушно зауважує Є.В. Петров, примусове при-

пинення (ліквідацію) господарського товариства можна розглядати як захід відповідальності суб'єкта за протиправну поведінку. Такої ж позиції дотримується й Вищий адміністративний суд, який в Ухвалі від 08.11.2011 у справі № К/9991/40455/11 указав, що припинення (ліквідація) суб'єкта господарювання через порушення ним порядку подання податкової звітності є заходом юридичної відповідальності [14, с. 113].

Статтею 238 ГК України передбачено, що за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. А ст. 239 ГК України визначено перелік таких адміністративно-господарських санкцій, зокрема однією з яких є й ліквідація юридичної особи.

Отже, юридична особа може бути примусово ліквідована за рішенням суду, проте тільки у випадках, установлених законом.

У спеціальних законодавчих актах визначено конкретні державні органи, які наділені повноваженнями звернення до суду з позовом про припинення юридичної особи, а саме:

1) ч. 4 ст. 58 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначено, що, якщо за результатами перегляду рішень Антимонопольний комітет України приймає рішення про заборону концентрації, державна реєстрація суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, скасовується в судовому порядку за позовом Антимонопольного комітету України;

2) п. 31-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» визначено, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку має право, зокрема, звертатися до суду з позовом (заявою) про припинення акціонерного товариства з визначених підстав;

3) п. 20.1.37 ст. 20 і п. 67.2 ст. 67 Податкового кодексу України встановлено право контролюючих органів звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та припинення фізичною особою-підприємцем підприємницької діяльності й/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання.

Водночас однією з проблем правового застосування, зокрема, положень ПК України щодо звернення органів доходів і зборів до суду з позовом про припинення юридичної особи є відсутність чітко визначених спеціальним законом підстав такого звернення, що спричиняє неоднозначну судову практику.

Як зазначає Л.В. Дорошенко, після прийняття нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» судова практика характеризується відсутністю єдиного підходу до вирішення справ про припинення юридичної особи. Відсутність чітких підстав примусової ліквідації та визначеного в законі кола суб'єктів, які уповноважені ініціювати припинення юридичних осіб, зумовлюють відсутність реакції держави на здійснення юридичними особами правопорушень у сфері господарської діяльності [15, с. 67].

**Висновки.** Отже, можемо резюмувати, що на сьогоднішній день серед науковців відсутня єдина позиція у визначенні правового змісту поняття ліквідації юридичної особи, її меж та обсягів. Проблематика відсутності єдиного підходу підсилена невизначеністю й неврегульованістю на законодавчому рівні, що зумовлює потребу закріплення поняття «ліквідація юридичної особи», систематизації

її підстав, а також визначення моменту, з якого юридична особа вважається ліквідованою. Саме тому натеper в Україні є нагальна потреба в продовженні реформування чинного законодавства у сфері припинення юридичних осіб і прийнятті єдиного спеціального нормативно-правового акта, в якому повною мірою закріпити поняття «ліквідація юридичної особи», визначити вичерпний перелік підстав для її здійснення, порядок і строки проведення та чітке коло уповноважених суб'єктів, що мають право її ініціювати і проводити, їхні права й обов'язки, а також установити захід відповідальності за зловживання ліквідаційною процедурою. Утілення в життя зазначених законодавчих змін дасть змогу усунути розбіжності у використанні й тлумаченні терміна «ліквідація юридичної особи», а також скоротити терміни здійснення самої процедури ліквідації юридичних осіб, сприятиме подальшій інтеграції України в Європейське співтовариство.

#### Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 47. Ст. 800.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 533.
3. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 47. Ст. 800.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31. Ст. 263.
5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон від 14 травня 1992 р. № 2343-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 31. Ст. 440.
6. Пригуза П., Пригуза А. Звернення без цінності: чи слід іти до суду при ліквідації, якщо в боржника немає майна? Закон і бізнес. 28.02–06.03.2014. № 9. URL: <http://zib.com.ua/ua/>.
7. Титова О.В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Донецьк, 2006. 20 с.
8. Нікітіна А.П. Примусове скасування державної реєстрації юридичної особи за поданням органу виконавчої влади як засіб адміністративної відповідальності. Науковий журнал «ScienceRise». 2014. № 2 (2). 152 с. URL: [file:///C:/Users/urist3.D2656/Downloads/texc\\_2014\\_2\\_1.pdf](file:///C:/Users/urist3.D2656/Downloads/texc_2014_2_1.pdf).
9. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. Публічне право. 2013. № 1. С. 310–317
10. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. № 01-8/211. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/news/709/>.
11. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 640 с.
12. Скоропис О.М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ: Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва, 2010. 20 с.
13. Гнатів О.М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 105–111.
14. Петров Є.В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб. Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право». 2016. № 4. С. 109–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau\\_2016\\_4\\_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_4_20).
15. Дорошенко Л. Підприємство, Господарство і Право. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи. 2017. № 3. С. 64–68.

#### ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

**Макаревич Оксана Вікторівна** – здобувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

#### INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

**Makarevych Oksana Viktorivna** – Applicant at the Department of Civil Law and Procedure of National Academy of Internal Affairs

*oksana.makarevych@gmail.com*